

پژوهش‌نامه کاشان، شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴، ص ۱۴۰-۱۸۲

توغ‌های نفیس و تاریخی شهرستان‌های کاشان، آران و بیدگل و نطنز

محمد مشهدی نوش آبادی*

محمد خداداد**

چکیده:

بحث اصلی این مقاله بررسی وضعیت و خوانش کتیبه‌های توغ‌های تاریخی منطقه کاشان به عنوان اسنادی از تاریخ، فرهنگ و هنر این منطقه است. امروزه توغ‌هایی نفیس با پیشینه‌ای چندصدساله در بسیاری از حسینیه‌ها، تکیه‌ها، زیارتگاه‌ها و مساجد شهرها و آبادی‌های منطقه نگهداری شده و در ایام عزاداری در میان دسته‌های عزادار برافراشته می‌شود. تزیینات توغ به طور عمده شامل کتیبه‌ها و نقوش گل و بوته و اسلیمی است. این تزیینات بر اجزای مختلف آن، با ظرافت، مشبک‌کاری و کنده‌کاری شده است. کتیبه‌ها که به نقوش ظریف گل و بوته مزین است، شامل آیات قرآنی، احادیث، ادعیه و شعارهای شیعی و تاریخ ساخت توغ است. ساختار، محتوای عناصر رمزی و کتیبه‌های آن، در مجموع، تجلیگاه فرهنگ ایرانی است. در این پژوهش، بیش از پنجاه توغ در شهرها و آبادی‌های کاشان، آران و بیدگل، نطنز، نوش‌آباد،

پژوهش‌نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

* استادیار دانشگاه کاشان / Mmn5135@ka.shanu.ac.ir

** دانشجوی دکتری رشته ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کاشان / mohamadkhodadadn@yahoo.com

۱۴۰

•
•
•
•
•
•
•

قمصر، ابوزیدآباد، جوشقان، قمصر، ایبانه، راوند، نصرآباد، ده‌آباد، ارمک و قه مورد بررسی قرار گرفته که عمده آن‌ها از دوران صفوی است؛ اما قدیمی‌ترین آن‌ها مربوط به علم حسینیه خانقاه عبدالصمد بیدگل از سال ۱۰۴۶ هجری و توغ مسجد چهار درخت جوشقان استرک به تاریخ ۱۰۷۷ و جدیدترین آن توغ شیخ رضای کاشان از سال ۱۲۴۲ است. به طور کلی، توغ به جز ارزش‌های هنری و آیینی و نشانه‌شناختی، دربردارنده اسناد تاریخی مهمی از دوران صفوی تا اوایل قاجاری کاشان هستند، اما تقریباً همه آن‌ها آسیب دیده و در وضعیتی نامناسب نگهداری می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: توغ، کتیبه توغ، کاشان، نطنز، آران و بیدگل، نوش‌آباد، ابوزیدآباد، جوشقان استرک.

مقدمه

توغ عکمی است فلزی که بخش اصلی آن از جنس آهن، فولاد و برنج است. اجزای آن عبارت است از تیرک چوبی، میله فلزی، صندوقچه مدور و صندوقچه مکعب. سرتوغ متشکل از یک یا دو ورق فولادی گلابی‌شکل و تیغه است. در ابتدای آن، تیری چوبی به طول ۱/۵ تا ۵ متر با قطر ۷ تا ۱۰ سانتی‌متر، در قاب میله‌ای فلزی به قطر ۵ سانتی‌متر و طول تقریبی یک متر قرار دارد. در این تیرک فلزی صندوقچه مکعبی با طول ضلع حدود ۱۵ سانتی‌متر و بر بالای آن صندوقچه مدوری به ارتفاع ۱۰ تا ۱۵ سانتی‌متر از جنس فولاد یا برنج قرار دارد. پس از آن، ورقه فولادی گلابی‌شکلی به طول تقریبی ۵۰ تا ۷۰ سانتی‌متر و عرض ۴۰ تا ۵۰ سانتی‌متر قرار دارد. در برخی از توغ‌ها این بخش از دو صفحه تشکیل شده که از وسط، یکدیگر را قطع کرده و چهار نیم‌صفحه با زاویه ۹۰ درجه به وجود آورده است. در رأس سرتوغ نیز تیغه‌ای فولادی به طول ۱/۵ متر قرار دارد. در میانه ورقه گلابی‌شکل یا در ابتدای تیغه، معمولاً شیئی مدور و چرخان از جنس فلز به چشم می‌خورد. در لبه‌های صفحه سرتوغ نیز که در قاب فلزی گردی قرار دارد، مجسمه دو تا چند ده سر اژدهای فلزی نصب شده است. (نک: ویژگی‌های ساختاری و نمادین توغ ایرانی، ص ۱۰۹-۱۳۴)

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

•
•
•
•
•
•
•

بوده و رفته‌رفته از قرن دوم هجری به دنبال فتوحات مسلمانان وارد ایران شده (تاریخ الامم و الملوك، ۴۵۲/۵ به بعد) و در دوره ایلخانی و حکومت‌های ترک‌تبار گسترش یافته و از دوره صفوی، به عنوان علمی آیینی وارد آیین‌های عزاداری محرم شده است. (توغ، بلوک‌باشی، ص ۳۷۳؛ توغ، منفرد، ص ۵۵۳؛ توغ‌های ایرانی، ص ۲۹-۹)

تزیینات توغ عمدتاً شامل کتیبه‌ها و نقوش گل و بوته و اسلیمی است که بر اجزای مختلف آن با ظرافت مشبک‌کاری و کنده‌کاری شده است. مهم‌ترین کتیبه‌ها و نقوش بر ابتدا و انتهای تیغه، سطوح ورقه‌گلابی شکل و صندوقچه مکعب، مشبک‌کاری و روی صندوقچه مدور حکاکی شده است. کتیبه‌ها که به نقوش ظریف گل و بوته مزین است، شامل آیات قرآنی، احادیث، ادعیه و شعارهای شیعی و تاریخ ساخت توغ است. ساختار، محتوای عناصر رمزی و کتیبه‌های آن، در مجموع، تجلیگاه فرهنگ ایرانی-اسلامی است. (نک: بررسی کتیبه‌های توغ‌های عزاداری در ایران عصر صفوی، ص ۱۳۱-۱۵۶) توغ که در آیین‌های عزاداری محرم استفاده‌های زیادی دارد، با پارچه‌ها و شرابه‌های متنوع و رنگین، تزیین و در پیشاپیش دسته‌های عزادار در بسیاری از مناطق ایران، به عنوان علم عزا و عنصری شایسته حرمت حرکت داده می‌شود. (نگاهی مردم‌شناختی به آیین‌های توغ‌برداری در ایران، ص ۳۳-۴۸)

منطقه کاشان

کاشان یکی از مناطق کهن و آیینی ایران است و رد پای بسیاری از آیین‌ها و عناصر آیینی ایران‌زمین، در این منطقه قابل شناسایی است. با وجود تجدد و تغییر سبک زندگی مردم، هنوز در این منطقه بسیاری از آیین‌های کهن ایرانی به طور عمده حول محور تشیع و به ویژه واقعه عاشورا برگزار می‌شود. یکی از آیین‌هایی که در ایام محرم در منطقه کاشان برگزار می‌شود، آیین توغ‌برداری است. در بسیاری از شهرها و آبادی‌های منطقه کاشان در ایام محرم و صفر و حتی روز شهادت امام علی (ع)، آیین توغ‌برداری انجام می‌گیرد. توغ‌برداری عناصر و مباحث متنوعی را شامل می‌شود که عبارت‌اند از: توغ‌بندی، توغ‌برداری، انواع معاملات نمادین با توغ، رسم گروگیری، قداست و تبرک با توغ. (همان‌جا)

در این نوشتار، کتیبه توغ‌هایی که به صورت میدانی توسط نگارندگان در منطقه

پژوهش‌نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

کاشان مشاهده شده، مورد بررسی قرار می‌گیرد. ذکر این نکته ضروری است که این بررسی شامل همه توغ‌های موجود در منطقه نمی‌شود، زیرا تعدادی دیگر از توغ‌های دوره صفوی در مکان‌های مذهبی و... منطقه نگهداری می‌شود که امکان شناسایی و بررسی آن برای نگارندگان میسر نشده است. بیشتر توغ‌هایی که در این مقاله بررسی شده‌اند، در مراکز مذهبی، به‌ویژه حسینیه‌های شهرهای کاشان، آران و بیدگل، نوش‌آباد، ابوزیدآباد و جوشقان استرک، در وضعیتی نامناسب نگهداری می‌شوند و تقریباً همه آن‌ها به صورت کلی یا جزئی آسیب دیده یا در معرض آسیب‌اند و هیچ برنامه شناسایی و حفاظتی از طرف نهادهای مسئول مانند میراث‌فرهنگی صورت نگرفته است. در ادامه مقاله به تفکیک شهر یا آبادی، وضعیت توغ‌ها را نشان داده و کتیبه‌های آن بازخوانی می‌شود.

توغ‌های شهر کاشان

در شهر کاشان چند توغ تاریخی وجود دارد که در «دوره» دسته و هنگام رفتن به بازار در جلوی عزاداران حمل می‌شود. دوره به حرکت دسته عزادار می‌گویند که در شب‌ها یا روزهای مخصوصی، از مرکز هیئت به سوی مجالس عزاداری حرکت می‌کند و در آنجا به عزاداری و سینه‌زنی می‌پردازد و سرانجام به محل هیئت بازمی‌گردد. دسته‌برداری دسته‌هایی که در این عزاداری‌ها توغ یا عَلم حمل می‌کنند، به «دوره توغ» یا «دوره نخل» معروف است. در دوره توغ که معمولاً در روزهای تاسوعا، عاشورا، پانزدهم و شانزدهم ماه محرم و دیگر ایام محرم برگزار می‌شود، توغ را پیشاپیش دسته‌های عزادار وارد مجالس کرده و در پای توغ به عزاداری می‌پردازند. مردم معتقدند که نباید هیچ عَلم دیگری جلوی توغ حرکت کند. حتی در گذشته هنگامی که دسته توغ‌دار با دسته دیگری برخورد می‌کرد، توغ از میان جمعیت دسته مقابل به حرکت خود ادامه می‌داد. (نک: واژه‌نامه محرم کاشان، ص ۳۶-۳۹؛ عزاداری سنتی شیعیان در بیوت علما، حوزه‌های علمیه و جهان، ۱/۵۷۶-۵۸۰) توغ‌های موجود در شهر کاشان عبارت‌اند از: توغ میانچال، سه توغ زیارتگاه پنجه شاه، توغ قدیمی سیغن مسجد درب یلان، و توغ مسجد جامع میدان کهنه (که جملگی از دوره صفویه‌اند) و توغ شیخ رضا از دوره قاجاری.

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

•
•
•
•
•
•
•

۱. توغ مسجد میان چال: توغ بسیار مستحکم از دوره صفوی (نیمه اول سده دوازدهم هجری)؛ سرتوغ از دو صفحه تشکیل شده و شبیه توغ «درب یلان» کاشان دارای صندوقچه مدور و مکعب زیبا با نقوش و خطوط ظریف است. در جریان مرمت ناشیانه این توغ، بخشی از نقوش نابود شده است. در ردیف داخل سرتوغ، سوره نصر و در قسمت بیرونی آن، آیه ۳۵ سوره نور، و بر سر تیغه «یا برهان، یا حنان، یا قاضی الحاجات»، در میان نقوش زیبای اسلیمی مشبک کاری شده است. بر صندوقچه مدور نیز دو بیت از ترجیح بند محتشم و کتیبه وقف و لعنت نامه* در میان نقوشی زیبا کنده کاری شده است.

۲. توغ درب یلان: توغ بسیار ظریف و زیبا بازمانده از دوره صفوی که بخش هایی از آن در دوره های بعد به شکل ناشیانه ای مرمت شده است. طول و عرض سرتوغ حدود ۴۰ و ۶۰ سانتی متر از اژدرهای آن، که بیش از ۳۰ عدد بوده، فقط یکی باقی مانده است. از ویژگی های ممتاز این توغ، وجود دو صندوقچه مکعب در پایین و بالای سرتوغ است. بر سرتوغ آیات اول و دوم سوره فتح، بر صندوقچه مکعب پایینی آیه الكرسي و بر صندوقچه مکعب بالایی که کوچک تر است، صلوات کبیره و بر سر تیغه، بخشی از آیه سیزدهم سوره صف در میان نقوش زیبا و ظریف اسلیمی مشبک کاری شده و بر صندوقچه مدور، صلوات کبیره و تاریخ ۱۱۲۰ هجری حک شده است.

۳. توغ مسجد جامع میدان کهنه: توغ محکم و ظریف همانند توغ شماره ۲ نطنز، در مرکز سرتوغ نسبتاً بزرگ آن هسته فلزی دوکمانند و بر گرد آن چهار پره چرخان منقوش و در پیرامون آن، ابتدا قابی از نقوش گل و بوته و سپس کتیبه سرتوغ، و بر گرداگرد آن قاب دیگری از نقوش اسلیمی مشبک کاری شده است. با این اوصاف، یکی از صفحه های سرتوغ آسیب جدی دیده است. کتیبه برجای مانده روی یکی از صفحه های سرتوغ، سوره توحید است که در میان طرح های اسلیمی مشبک کاری شده است. همچنین آیه ۲۵۵ سوره بقره (آیه الكرسي) بر صندوقچه مکعب مشبک کاری شده و بر صندوقچه بیضی شکل برنجی در میان نقوش گل و بوته و به ویژه گل های پنج پر، صلوات کبیره و ذکرهایی چون «یا منان» کنده کاری شده است. (نگاره ۱)

۴. توغ های زیارتگاه طاهر و منصور: در این زیارتگاه، سه توغ مربوط به نیمه اول سده دوازدهم وجود دارد. سرتوغ یکی از آنها به طور تقریبی ۶۰ سانتی متر طول و ۴۰

پژوهش نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

۱۴۴

•
•
•
•
•
•
•

سانتی متر عرض دارد و فضای میانی آن از بین رفته است. همچنین این توغ فاقد صندوقچه است و اژدرهای آن نیز از میان رفته است. روی سرتوغ باقی مانده، سوره توحید و بر سر تیغه، کلمه «الله» مشبک کاری شده است. دو توغ دیگر نیز وضعیت بهتری ندارد.

۵. توغ شیخ رضا: این توغ گرچه ظرافت و قدمت توغ‌های دیگر را ندارد، از جهت آیینی شهرت و اهمیت فراوان دارد. سرتوغ برنجی آن کوچک و درعین حال ضخیم است. در جانبین دو اژدر و از تیغه آن، چهار شاخه همانند شاخه درخت به جانبین کشیده شده است. روی سرتوغ نام واقف (رضا بن مهدی) و تاریخ ساخت (۱۲۴۲ قمری) نقش بسته شده و روی میله میانی، وقف‌نامه و تاریخی دیگر این گونه آمده است: «وقف اباعبدالله نمود، طمع‌کننده به لعنت خدا و رسول گرفتار شود، ۱۲۷۲.»

۶. توغ حسینیة جریده بابایی: در این حسینیة که در پامنار کاشان واقع است، توغی از نیمه اول سده دوازدهم نگهداری می‌شود که در قاب میانی آن، عبارت «الله، محمد، علی» و در قسمت بالای ردیف پیرامونی، نقوش گل و بوته اسلیمی و در نیمه پایینی نیز کتیبه‌هایی به چشم می‌خورد. در ردیف بیرونی نیز نقوش گل و بوته دور تا دور سرتوغ را فرا گرفته است. (نگاره ۲)

توغ‌های جوشقان استرک

اهالی روستای جوشقان استرک در ایام شهادت امام حسین (ع) و امام علی (ع) و رحلت پیامبر (ص)، مراسم توغ‌برداری همراه با نخل‌برداری و عَلم‌برداری انجام می‌دهند. آغاز این مراسم از دو مرکز اصلی دسته‌ها از جمله مسجد چهار درخت و انتهای آن زیارتگاه تاریخی و باصفای آبادی مشهور به امامزاده محمد اوسط است. توغ‌بندی در روز دسته‌برداری توسط بانیان انجام می‌گیرد و پس از چاوشی، توغ‌ها در پیشاپیش نخل، به صورت افقی و عَلم‌ها به شکل عمودی حمل می‌شوند. معامله متفاوتی که با توغ و عَلم در این آبادی می‌شود جالب است. همه توغ‌ها و عَلم‌ها از دوره صفویه‌اند. وجه تمایز آن‌ها این است که سرتوغ عَلم‌ها از توغ‌ها کوچک‌تر است. شش توغ در جوشقان استرک شناسایی شده که چهارتای آن در حسینیة چهار درخت و بقیه در منازل اهالی

توغ‌های نفیس و تاریخی شهرستان‌های کاشان، ...

نگهداری می‌شود. دو تا از این توغ‌ها قدیمی‌ترین توغ‌های شناسایی‌شده ایرانی است و اهمیت فراوان دارد.

۱. توغ شماره ۱ (امام علی) مسجد چهار درخت: این توغ به دوره‌ای تعلق دارد که هنوز نوشتن کتیبه بر سرتوغ معمول نبوده است. دور فضای چرخان میانی سرتوغ که از جنس برنج است، در دو ردیف، نقوش گیاهی مشبک‌کاری شده و بر بالای سرتوغ نیز صندوقچه مدور برنجی با تزیینات مشبک‌کاری قرار دارد. ابتدای تیغه نیز تزیینات گل و بوته است اما اژدرها از میان رفته است. بر دو طرف دماغه سرتوغ، کتیبه وقف‌نامه این‌گونه آورده است: «وقف حضرت اباعبدالله الحسین نمود محمد باقر بن ابوالقاسم تا در جوشقان سراب انبار جلو دهند... نفروشد و مرهون نسازند، خلاف‌کننده این امر به لعنت خدا و نفرین رسول گرفتار... تحریرا در سنه ۱۰۷۷» (نگاره ۳)

۲. توغ زیارت جوشقان (عبیدی): همانند توغ شماره ۴ مسجد چهار درخت، سرتوغ آن بدون کتیبه اما در دو ردیف، نقوش اسلیمی مشبک‌کاری شده است. فضای میانی چرخان آن از بین رفته و صندوقچه برنجی بالای سرتوغ و ابتدای تیغه نیز نقوش مشبک‌کاری دارد. شباهت این دو توغ در محتویات وقف‌نامه هم قابل ملاحظه است. این توغ مانند دیگر توغ‌های سده یازدهم فاقد کتیبه است و تنها در دماغه پایین سرتوغ در دو طرف کتیبه، وقف‌نامه کنده‌کاری شده است: «وقف حضرت اباعبدالله الحسین نمود این... محله جوشقان... مشروط بر اینکه نخرند و نفروشدند. مرهون سازنده خلاف‌کننده این امر به لعنت خدا گرفتار شود.» (نگاره ۴)

۳. توغ زین‌العابدین (شماره ۲) مسجد چهار درخت: توغی بسیار ظریف که کتیبه‌ها و نقوش اسلیمی که به ظرافت در میان خطوط مشبک‌کاری شده است. در صندوقچه مدور، دوازده ترک آن یک در میان خطوط اسلیمی یا ظرافت کنده‌کاری شده است. صندوقچه مکعب نیز دارای خطوط و نقوش مشبک‌کاری است و اژدهای متعدد در دور سرتوغ باقی مانده است. این توغ شباهت چشمگیری با توغ مسجد میانچال کاشان دارد. روی سرتوغ بخشی از آیه ۳ سوره طلاق و روی صندوقچه مکعب آیه‌الکرسی و در قاب‌های وسط آن «یا حنان، یا فتاح» و «یا برهان» مشبک‌کاری شده است. همچنین در بالای تیغه عبارات «یا الله، یا محمد، یا علی، هو» و در ابتدای تیغه این بیت آمده است: «ای نور چشم احمد مختار حسین / ای یادگار حیدر کرار حسین». (نگاره ۵)

پژوهش‌نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

۴. توغ شماره ۳ چهار درخت: این توغ نسبت به توغ‌های دیگر آسیب بیشتری دیده و فضای میانی چرخان نیز ندارد، با این اوصاف صندوقچه مدور بالای توغ ضخیم و از جنس برنج است و طرح‌های اسلیمی بخش‌های مختلف آن ظرافت دارد. صندوقچه مکعب آن را در قابی برنجی است. بر سرتوغ سوره توحید و بر صندوقچه مکعب در میان نقوش گل و بوته عبارت: «یا کافی المهمات، یا رفیع الدرجات، یا قاضی الحاجات، یا مجیب الدعوات» مشبک‌کاری و بر صندوقچه مدور بالای سرتوغ، بخشی از دعای نادعلی کنده‌کاری شده است. (نگاره ۶)

۵. توغ شماره ۴ (دهقانی) چهار درخت: فضای مدور میانی از بین رفته، طرح توغ بدیع است. طرح‌های گل و بوته آن بر محور فضای چرخان است و در قاب کناری دور سرتوغ نیز فقط طرح‌های نه چندان ظریف هندسی، مشبک‌کاری شده است. جنس سرتوغ از برنج است و فضای میانی از بین رفته. در ردیف داخلی سرتوغ طرح‌های اسلیمی، در ردیف دوم صلوات کبیره، و در وسط دعای نادعلی مشبک‌کاری شده است. (نگاره ۷)

۶. توغ مسجد چهار درخت (نهیسی): سرتوغ آن نسبتاً سالم است در وسط فضای چرخان از چهار پره مشبک‌کاری تشکیل شده، سپس در دو صفحه سرتوغ، نقوش گل و بوته و سرانجام در دورتادور آن کتیبه مشبک‌کاری شده است. سه ازدها بر دور توغ سالم است و صندوقچه مدور و مشبک‌کاری شده ظریف در ابتدا و انتهای سرتوغ قرار دارد. کتیبه سرتوغ که در میان نقوش گل و بوته به زیبایی مشبک‌کاری شده، شامل آیه ۱ و ۲ سوره فتح است. بر دماغه پایین سرتوغ هم کتیبه وقف‌نامه و تاریخ با خطی ناخوش و به طرز ناشیانه نوشته شده است: «وقف امام حسین نموده، هر که طمع کند به لعنت خدا گرفتار شود، ۱۱۱۲ (هجری)». (نگاره ۸)

توغ‌های قمصر

در شهر قمصر، عزاداری محرم تابع نظم و ترتیب ویژه و نسبتاً پیچیده‌ای است که از قدیم‌الایام معمول بوده. در این شهر با توجه به زمان و مکان محلی دسته‌ها ترتیب توغ‌ها، عَلم‌ها و نخل‌ها مشخص می‌شود. در این میان، توغ، عَلم و نخل شاه فضل‌الله

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

•
•
•
•
•
•
•

منسوب به ملاشاه فضل الله از علمای دوره صفوی و خواهرزاده فیض کاشانی که گفته می شود نظم و ترتیب در عزاداری توسط وی ایجاد شده است، اهمیت زیادی دارد. (عزاداری سستی شیعیان...، ۱/۶۹۹-۷۲۱؛ قس: قمصر؛ گذشته، حال و آینده، ص ۶۲-۶۳) در قمصر دو توغ تاریخی شناسایی شده که عبارت‌اند از:

۱. توغ حسینیة محله سادات: از توغ‌های ظریف و مستحکم دارای تاریخ ۱۱۲۰ هجری که سرتوغ آن از دو صفحه تشکیل شده است، اما یکی از صفحه‌ها که فقط نقوش گل و بوته بسیار ظریف دارد، تناسبی با صفحه اصلی ندارد و به جای آن، صفحه‌ای به توغ اضافه شده و این امر از ناقص بودن کتیبه سرتوغ هم آشکار می شود. طول سرتوغ ۴۵ و عرض آن ۳۲ سانتی متر است و اژدرهای آن از بین رفته اما صندوقچه مدور و مکعب آن سالم است. روی سرتوغ سوره نصر به طور ناقص و تاریخ ساخت توغ مشبک‌کاری شده است. روی صندوقچه مکعب که زیر سرتوغ قرار دارد نیز در سه ضلع آن عبارات «یا قاضی الحاجات، یا رفیع الدرجات، یا الله، یا محمد، یا علی» و در دورتادور آن بخش‌های اصلی دعای نادعلی (نادعلیا... بولایتک یا علی یا علی یا علی) آمده است.
۲. توغ حسینیة میان ده: این توغ از توغ‌های سده دوازدهم است. صندوقچه مدور آن فاقد تزیینات و کتیبه است. سرتوغ نسبتاً کوچک آن یک صفحه‌ای و فاقد اژدر است. بر سرتوغ آیه ۱۳ سوره صف و اسامی محمد و علی قابل مشاهده است.

توغ‌های آران و بیدگل

در دو بخش آران و بیدگل، معامله با توغ متفاوت است. بدین ترتیب که توغ‌برداری در بیدگل رونق دارد و در روزهای ششم، نهم (تاسوعا) و دهم (عاشورا) محرم انجام می شود. در بیدگل توغ به شکل عمودی در جلوی دسته عزادار افراشته می شود. در گذشته رسم بوده که حامل توغ کودکی را نیز بر دوش می گرفته است. در حسینیة‌های بیدگل، توغ‌های دیگری نیز وجود دارد که در این مقاله به آن‌ها پرداخته نشده است؛ از جمله چهار توغ نفیس از دوران صفوی که در حسینیة محله میدان سرسنگ نگهداری می شود. اما سرنوشت توغ در آران کاملاً متفاوت با دیگر مناطق ایران است. در این محل توغ‌برداری منسوخ شده است، اما برای حفظ توغ و همین‌طور استفاده از تزیینات آن، سرتوغ را در قسمت هلالی بالای درب ورودی محل‌های عزاداری، حسینیة و حتی

پژوهش‌نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

زیارتگاه جا داده و آن را به جزئی از درب و پنجره تبدیل کرده‌اند. توغ‌هایی که در آران و بییدگل مورد بررسی قرار گرفت، عبارت‌اند از:

۱. توغ شماره ۱ مسجد قاضی: فقط سرتوغ این توغ بر جای مانده که آن را در قباب پنجره جاسازی کرده‌اند. طول آن ۶۰ و طول آن ۴۵ سانتی‌متر است و فضای میانی آن از بین رفته، اما کتیبه و نقوش اسلیمی زیبای آن سالم است. در سرتوغ، آیه اول و بخشی از آیه دوم سوره جمعه، و در انتها تاریخ ۱۱۱۹ مشبک‌کاری شده است. (نگاره ۹)

۲. توغ شماره ۲ مسجد قاضی: سرنوشت این توغ نیز مانند توغ قبلی است و در بالای پنجره‌ای دیگر از حسینیه قرار داده شده است. طول و عرض سرتوغ ۵۰ و ۶۰ سانتی‌متر است که طرح‌های اسلیمی در میان خطوط مشبک‌کاری شده. وسط سرتوغ آیه اول سوره فتح، و دورتادور آن در قاب‌های مختلف سوره نصر مشبک‌کاری شده است. (نگاره ۱۰)

۳. توغ حسینیه بازار: این توغ نیز بر سردر ورودی جاسازی شده است. در میان سرتوغ این توغ که ۵۰ سانتی‌متر طول و عرض ۴۰ سانتی‌متر عرض دارد، کتیبه و بر گرد آن در یک قاب، نقوش اسلیمی و سپس کتیبه وقف نامه دورتادور سرتوغ نوشته شده و فضای مدور که الان خالی است، در بالای سرتوغ قرار دارد. در میان سرتوغ کلمات «الله، محمد، علی» و بر دور آن کتیبه وقف‌نامه و تاریخ مشبک‌کاری شده است: «وقف بازار نمود این شد را استاد حسین کاشانی در ایام محرم الحرام بیرون آوردند قربة الی الله ۱۰۶۱» (نگاره ۱۱)

۴. توغ حسینیه سرکوچه آران: توغ زیبایی با طرحی متفاوت بازمانده از نیمه اول سده دوازدهم، سرتوغ بازمانده از اصل توغ در سردر ورودی حسینیه قدیمی سرکوچه آران نصب شده است. کتیبه‌های آن کاملاً سالم است، اما فضای میانی چرخان و چهار قباب دیگر دور سرتوغ از میان رفته است. کتیبه سرتوغ در دو ردیف نوشته شده است: در ردیف داخلی آیه اول و دوم سوره فتح، و در ردیف بیرونی، سوره نصر به طور کامل نوشته شده است. بر سر تیغه توغ نیز که در بالاترین قسمت نصب شده، عبارت قرآنی «نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ» مشبک‌کاری شده است. (نگاره ۱۲)

۵. توغ شاهزاده اسماعیل: این توغ نیز بر بالای درب ورودی زیارتگاه شاهزاده

اسماعیل آران نصب شده است. طول سرتوغ ۴۵ و عرض آن ۴۰ سانتی متر است که در میانه آن عبارت قرآنی «تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ» و دورتادور آن در ۱۴ قاب که به شکل برگ درخت است، نقوش گل و بوته مشبک‌کاری شده است. (نگاره ۱۳)

۶. توغ زیارتگاه پنج امامزاده: در بالای درب ورودی این زیارتگاه که در مجموعه مسجد قاضی آران قرار دارد، سرتوغی از نیمه اول سده دوازدهم نصب شده است. بر گرداگرد فضای خالی میانی این سرتوغ که حدود ۵۵ سانتی متر طول و ۴۰ سانتی متر عرض دارد، سوره نصر و در ردیف دوم آن نقوش گل و بوته مشبک‌کاری شده است. از بقیه اجزای این توغ چیزی بر جای نمانده است.

۷. توغ حسینیة ابوالفضل بیدگل: توغ زیبایی که فضای میانی آن از بین رفته اما دو صفحه تودرتوی سرتوغ سالم است و بر آن سوره فتح به طور کامل مشبک‌کاری شده است. قسمت بیرونی سرتوغ نیز در ردیفی نقوش گیاهی مشبک‌کاری شده، اما همه اژدرهای کناره سرتوغ از میان رفته است. (نگاره ۱۴)

توغ‌های موزه مردم‌شناسی آران و بیدگل

در موزه مردم‌شناسی آران و بیدگل واقع در پارک لاله این شهر چند توغ قرار دارد که بخش‌های اصلی آن از هم پاشیده شده و محل اصلی آن معلوم نیست، اما به احتمال زیاد از انبارهای قدیمی حسینیة‌های آران به دست آمده، چون ده‌ها سال است که این توغ‌ها کاربرد آیینی خود را در این بخش از شهر از دست داده‌اند.

۱. توغ شماره ۱ موزه آران و بیدگل: قسمت سرتوغ به لحاظ طرح همانند توغ‌های نیمه دوم سده دوازدهم است که در اطراف آن، فضای ۸ قاب‌هایی دایره‌ای برای حلقه‌های چرخان به قطر حدود ۳ سانتی متر ساخته شده که حلقه‌های چرخان آن از میان رفته است. در بین آن‌ها نیز در ۸ قاب اسامی جلاله «یا منان، یا دیان، یا برهان، یا رضوان، یا حنان، یا غفران، یا رحمان، یا عمران» مشبک‌کاری شده است. در وسط سرتوغ عبارت «یا رسول الله» به شکلی زمخت- که نظیری در توغ‌های دیگر ندارد- مشبک‌کاری شده است. (نگاره ۱۵)

۲. توغ شماره ۲ موزه آران و بیدگل: توغ بزرگ و زیبایی که فضای میانی سرتوغ آن

دعای «نادعلیا مظهر العجایب» و در پیرامون آن سوره ناس و بر گرداگرد آن، در یک

پژوهش‌نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

ردیف، نقوش گل و بوته اسلیمی مشبک کاری شده است. فضای چرخان سرتوغ که فاقد هسته چرخان است، در بالای سرتوغ قرار دارد. بر بالای تیغه نیز که از سرتوغ جدا شده، عبارت قرآنی «نَصْرُ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ» مشبک کاری شده است. میله فلزی ابتدایی توغ که دو صندوقچه مدور و بیضی زیبا در میان دارد، از بزرگی و شکوهمندی توغ حکایت می‌کند. (نگاره ۱۶)

۳. توغ شماره ۳ موزه آران و بیدگل: توغی با کتیبه تاریخ که سرتوغ و تیغه آن بر جای مانده است. فضای چرخان میان سرتوغ از میان رفته، اما کتیبه آن سالم است. در دورتادور فضای میانی نقوش گل و بوته اسلیمی و پس از آن در ردیفی دیگر، آیات آغازین سوره فتح و تاریخ ۱۱۱۲ هجری مشبک کاری شده است. (نگاره ۱۷)

۴. توغ شماره ۴ موزه آران و بیدگل: توغی کوچک که هسته چرخان میانی سرتوغ و اژدهای اطراف آن از میان رفته، اما کتیبه مشبک کاری توغ که تقریباً تمام صفحه را دربر گرفته، متضمن بخشی از حدیث منسوب به پیامبر (ص) درباره پاداش گریه بر حسین بن علی (ع) است: «قال رسول الله صلى الله عليه و آله: من يبكي على الحسين و جب (= وجبت) له الجنة.» (نگاره ۱۸)

توغ‌های بیدگل

۱. توغ شماره ۱ حسینیة محله دروازه بیدگل: از نوع توغ‌های مستحکم نیمه دوم قرن دوازدهم دارای تاریخ ۱۱۶۳ هجری با ماهیچه یک صفحه ای به طول ۶۰ و عرض ۵۰ سانتی متر که دو اژدهای آن سالم است، صندوقچه مدور دارد و شبیه توغ مسجد عبدالملک اردبیل است. نقوش گل و بوته ظریف نیز در بین کتیبه‌های آن به چشم می‌خورد. این توغ را در قاب تسمه‌ای فلزی جای داده‌اند که تا حدود زیادی از تخریب آن جلوگیری می‌کند و الگوی آماتوری خوبی است برای حفظ توغ از خطر نابودی. در فضای میان سرتوغ کتیبه‌ای فارسی که به دلیل وجود تسمه‌های فلزی بر آن قابل خواندن نیست اما ابتدا و انتهای آن «راستی و... از علامات اخلاص دین حیدر» در دورتادور آن

اسامی چهارده معصوم مشبک کاری شده، در پایین تیغه، صلوات و روی دماغه پایین نام سازنده اردبیلی و در طرف دیگر یا حسین حک شده و بر روی صندوقچه مدور نیز کاشان، ...

عبارت الله پیداست و بقیه از بین رفته است. (نگاره ۱۹)

۲. توغ شماره ۲ حسینیة محله دروازه بیدگل: از نوع توغ‌های اوایل سده دوازدهم است. ماهیچه آن از دو صفحه تودرتو به طول ۸۰ و عرض ۴۰ سانتی‌متر تشکیل شده که در معرض نابودی است. اما اژدرهای آن که دور یک درخت را احاطه کرده، نسبتاً سالم است. فضای میانی سرتوغ از بین رفته و در ردیف داخلی قبل از ردیف بیرونی که کتیبه مشبک کاری شده است، نقوش گل و بوته اسلیمی به چشم می‌خورد. کتیبه‌های سرتوغ در دو ردیف مشبک کاری شده است: در یک ردیف سوره‌های ناس و کوثر، و در ردیف بیرونی آیه ۲۵۵ سوره بقره (آیه‌الکرسی) کتابت شده است. (نگاره ۲۰)

۳. توغ شماره ۳ حسینیة محله دروازه بیدگل: توغی برجای مانده از نیمه اول سده دوازدهم. یک صفحه از سرتوغ بزرگ و دو صفحه‌ای همراه با هسته بزرگ چرخان میان صفحه به کلی از میان رفته است. بر یک صفحه باقی مانده در ردیف داخلی، بخش‌های ابتدایی آیه‌الکرسی و در ردیف بیرونی، تمام سوره نصر به صورت مشبک کاری کتابت شده است. تعداد زیادی از اژدرهای اطراف سرتوغ هنوز سالم است. برای حفاظت از توغ تسمه‌ای را در میان آن نصب کرده‌اند. (نگاره ۲۱)

۴. توغ حسینیة دربرینگ بیدگل: از بزرگ‌ترین و زیباترین توغ‌های شناسایی شده با سرتوغ دو صفحه‌ای به طول ۹۵ و عرض ۴۷ سانتی‌متر که فضای میانی آن خالی است، اما در بالای آن قرقره چرخان وجود دارد. در هر طرف ۱۰ اژدهای دوسر از جنس برنج اطراف درختی به چشم می‌خورد. در فضای بین سرتوغ و تیغه، کاسه طلسمی به قطر ۱۸ سانتی‌متر وجود دارد که از این جهت منحصر به فرد است. در صفحه سرتوغ دو بار سوره توحید در میان نقوش گل و بوته مشبک کاری شده، چنان‌که در ابتدای تیغه نیز عبارت «یا کافی المهمات» و «یا قاضی الحاجات» و تاریخ ۱۱۱۰ مشبک کاری شده است. بر کاسه طلسم در میان حروف و اعداد تعویذی در قسمت بیرونی در ۸ دایره، سوره‌های چهارقل و صلوات کبیره یک در میان کنده کاری شده است. در داخل کاسه، آیه‌الکرسی و در میانه آن، قفل علی در بین حروف و اعداد تعویذی کنده کاری شده است. (نگاره‌های ۲۲ و ۲۳)

۵. توغ حسینیة خانقاه عبدالصمد بیدگل: بازمانده از نیمه اول سده دوازدهم، طول سرتوغ ۸۵ و عرض آن ۶۰ سانتی‌متر که از دو صفحه تشکیل شده و فضای میانی آن از

پژوهش‌نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

بین رفته است. دورتادور سرتوغ تصاویر متعدد دو اژدها که درختی را دربرگرفته‌اند، به چشم می‌خورد. نقوش گل و بوته نیز در بین خطوط به چشم می‌خورد. در ردیف کناری سرتوغ، سوره ناس و صلوات کبیره با خط ریز و در قسمت کتیبه درونی با خط درشت، آیه‌الکرسی مشبک‌کاری شده است. (نگاره ۲۴)

۶. توغ (علم) حسینیة عبدالصمد بیدگل: علمی با سرتوغي دایره‌مانند با طول و عرض حدود ۳۰ سانتی‌متر که با توجه به تاریخ و کیفیت ساخت، این علم پیش از دیگر توغ‌های مورد بررسی، ساخته شده است. بدین ترتیب که تمام سرتوغ، تیغه، اژدهای جانبی و خطوط و نقوش به صورت یک‌تکه ریخته‌گری شده است. ضخامت این صفحه ریخته‌گری حدود یک سانتی‌متر است. سه تیغه کوتاه این علم مانند شاخه درخت از سرتوغ بالا رفته و دو اژدر آن را دربرگرفته است. دورتادور تیغه، صلوات کبیره روی صفحه برنجی حک شده و فضای میانی آن عبارت «لا اله الا الله، محمد رسول الله و علی ولی الله» به شکل مشبک ریخته شده است. در بالای آن بخشی از دعای نادعلی و روی دماغه سرتوغ آمده است: «وقف خانقاه احمد»، و در طرف دیگر آن «هیئت شاهزاده محمد» آمده و در دو جا به تاریخ ۱۰۴۸ و نام ریخته‌گر آن اشاره شده است: «عمل استاد مکین ریخته‌گر». (نگاره ۲۵)

توغ‌های نوش‌آباد

در نوش‌آباد کاشان توغ‌ها معمولاً در پیشاپیش دسته عزادار به شکل خمیده با زاویه ۴۵ درجه حرکت داده می‌شود. در ایام عزاداری نیز توغ‌ها را که جامه بر تن آن‌ها کرده‌اند، در حسینیه‌ها می‌گذارند. در محله بالاده در شب اول محرم، هیئت سقایی توغ را به نشانه آغاز عزاداری محرم از خانه بابای توغ به حسینیه می‌آورد.

در نوش‌آباد جمعاً یازده توغ شناسایی شده است: پنج عدد در محله توی ده، سه تا در بالاده، دو تا در جویبار، و یکی در شیخ‌آباد. این توغ‌ها در شرایط مناسبی نگهداری نمی‌شوند و برخی از آن‌ها در معرض تخریب کامل‌اند. این توغ‌ها در حسینیه و همین‌طور منزل بانیان نگهداری می‌شود و در ایام عزاداری توسط بانیان تزیین و آماده و در حسینیه نصب می‌شود.

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

•
•
•
•
•
•
•

۱. توغ حیدری (شماره ۱) حسینیۀ توی ده: این توغ به لحاظ آیینی از توغ‌های دیگر مرتبه بالاتری دارد و باید در پیشاپیش توغ‌های دیگر حرکت داده شود. نام حیدری هم یادآور قلندران حیدری است که بانی بسیاری از شعائر عزاداری بوده‌اند. سرتوغ با طول ۸۵ و عرض ۴۰ سانتی‌متر از دو صفحه تشکیل شده، چند اژدهای سالم دارد و صندوقچه مکعب و فضای مدور میانی سینه و پیشانی از میان رفته است، تزیینات گل و بوته بر صندوقچه مدور کنده شده و در میان کتیبه‌های سرتوغ و ابتدا و انتهای تیغه مشبک‌کاری شده است. کتیبه سرتوغ آیه بسم‌الله و آیه ۵۱ سوره قلم و عبارت «یا امام حسین» و صلوات، و بر سر تیغه نیز عبارت الله‌اکبر به طرز ظریف مشبک‌کاری شده است. (نگاره ۲۶)

۲. توغ شماره ۲ حسینیۀ توی ده: این توغ در سال ۱۱۲۱ هجری توسط حسین کاشانی ساخته شده است. بر سرتوغ و صندوقچه مدور و تیغه آن نقوش گل و بوته با ظرافت تمام به چشم می‌خورد. از اژدهای دور سرتوغ یک عدد باقی مانده و فضای میانی سرتوغ، صندوقچه مکعب و قسمت بالای تیغه از میان رفته است. روی سرتوغ آیات ۲۱ و ۲۰ سوره حشر و تاریخ تحریر و بر پایین تیغه، آیه سیزدهم سوره صف مشبک‌کاری و بر دماغه پایین و بالایی سرتوغ «یا علی مدد»، «یا امام حسین شهید» و نام هنرمند «حسین کاشانی» به چشم می‌خورد. (نگاره ۲۷)

۳. توغ شماره ۳ حسینیۀ توی ده: این توغ که به سال ۱۱۲۳ ساخته شده، شباهت زیادی با توغ قبلی دارد. طول و عرض سرتوغ به ترتیب ۴۲ و ۶۰ سانتی‌متر است. نقوش گل و بوته بر سرتوغ و فضای میانی آن مشبک‌کاری شده و دو صندوقچه مدور دارد که بر آن نیز نقوش گیاهی و اسلیمی به چشم می‌خورد. اژدهای توغ و کتیبه و نقوش تیغه از بین رفته است. بر سرتوغ سوره نصر و تاریخ ساخت توغ در میان نقوش ظریف اسامی مشبک‌کاری شده، بر صندوقچه مدور دو بیت شعر فارسی عامیانه فاقد وزن، و در دو طرف دماغه پایین سینه عبارت «یا امام معصوم حسین» حک شده است. (نگاره ۲۸)

۴. توغ شماره ۴ حسینیۀ توی ده: این توغ در معرض نابودی کامل است و به دلیل آسیب‌دیدگی فراوان از آن استفاده نمی‌شود. سرتوغ آن دو صفحه‌ای است و یکی از صفحات آن از بین رفته و کتیبه‌اش ناقص است، اما طرح اسلیمی میانی که همانند قرقره آن چرخان است، تقریباً سالم است. اژدهای آن نیز از بین رفته است. طول و عرض

پژوهش‌نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

۱۵۴

•
•
•
•
•
•
•

سینه ۴۲ و ۶۰ سانتی متر است. همانند توغ شماره دو، آیات ۲۱ و ۲۰ سوره حشر بر سرتوغ مشبک کاری شده است. بر بالای تیغه عبارت «یا ستار» در میان نقوش اسلیمی مشبک کاری شده است. روی دماغه عبارت «یا غفار، یا قاضی الحاجات، یا کافی المهمات، یا رفیع الدرجات» و روی دیگر دماغه آیه ۵۱ سوره قلم، و بر میله فلزی میانی به خطی ناخوش وقف نامه نوشته شده که عبارت «وقف حضرت سیدالشهدا نموده این توغ را عبدالغنی...» قابل مشاهده است.

۵. توغ شماره ۵ حسینیۀ توی ده: توغ یک صفحه ای که بسیار مستحکم است و نسل دوم از توغ های سده دوازدهم است که در سال ۱۱۶۸ هجری ساخته شده، از یک صفحه تشکیل شده که دو اژدها با بدن مارپیچ سرتوغ آن را احاطه کرده و در مجموع، چهار اژدر آن باقی است. در میان سرتوغ، کتیبه و دور آن ۱۳ صفحه چرخان در قاب قرار داده شده و در قسمت پایینی سرتوغ نام سازنده، محمد امین ارده بیلی، آمده است. از این هنرمند توغ دیگری نیز در ابوزیدآباد بر جای مانده است. در میانه سرتوغ آیه ۵۱ سوره قلم، بر بالای آن آیه دو سوره نصر (يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ) و ابتدای تیغه عبارت «یا فتاح» در میان نقوش اسلیمی مشبک کاری شده است. بر صندوقچه مدور بیضی شکل عبارت «یا حسین شهید»، «یا حسین قریب» و در بین آن ها «یا رفیع الدرجات» و «یا قاضی الحاجات» و بر صندوقچه دیگر، «یا قاضی الحاجات» و «یا مجیب الدعوات» به شکل ظریف در میان نقوش اسلیمی حک شده است. (نگاره ۲۹)

۶. توغ شماره ۱ حسینیۀ بالاده: بانی این توغ ورثه مرحوم غلامعلی ارباب است همانند فرم توغ های دو و سه حسینیۀ توی ده نوش آباد. به جز صندوقچه مدور زیر سرتوغ بر بالای سرتوغ نیز صندوقچه برنجی با طرح های اسلیمی، کنده کاری شده است. محتوای کتیبه مشبک کاری سرتوغ، آیات اول و دوم سوره فتح است و بر دورتادور صندوقچه مدور میان توغ، صلوات کبیره برجسته کاری شده است. در انتهای کتیبه این صندوقچه، تاریخ ۱۱۲۱ در بین نقوش اسلیمی به چشم می خورد. (نگاره ۳۰)

۷. توغ اسماعیل ارباب: این توغ نیز از توغ های زیبای اوایل سده دوازدهم است که در حسینیۀ بالاده نوش آباد افراشته می شود. بر ماهیچه یک صفحه ای توغ هفت یا هشت توغ های نفیس و تاریخی شهرستان های کاشان، ...

قاب زیبای هندسی وجود داشته که اکنون شش قاب آن بر جای است که در هر قاب، آیه‌ای از سوره توحید و عبارت «کذلک الله ربی» به زیبایی مشبک‌کاری شده است. فضای میانی توغ که محل شیء گردانی بوده، خالی است. تیغه توغ همانند شمشیر دوسر است. (نگاره ۳۱)

۸. توغ مکاری: بانی این توغ که در معرض نابودی است، خانواده مرحوم حسین مکاری است. ماهیچه این توغ از دو صفحه متقاطع تشکیل شده است. از دیگر عناصر آن مانند صندوقچه‌های مدور و مکعب، اژدها و فضای میانی سرتوغ اثری بر جای نمانده است. (نگاره ۳۲)

در حسینیه بالاده بقایای سه توغ دیگر نیز باقی است. یکی از آن‌ها توغ بزرگ و بسیار زیبایی از نیمه اول سده دوازدهم است که صفحه سرتوغ و صندوقچه مکعب مشبک‌کاری آن از هم باز شده و به شدت آسیب دیده است. اما میله میانی و صندوقچه مدور و بخشی از فضای میانی و تزیینات آن هنوز بر جای است و در انبار حسینیه نگهداری می‌شود.

قطعاتی باقی مانده از دو یا سه توغ نیز از این دوران در انبار حسینیه وجود دارد که شامل بخش‌هایی از کتیبه‌های مشبک‌کاری و چند اژدر از دو یا سه سرتوغ است. در ردیف بیرونی یکی از این قطعات که نیمی از یک صفحه سرتوغ است، با قلمی درشت، بخشی از سوره نصر و در ردیف داخلی با قلمی ریزتر، بخشی از آیات آغازین سوره فتح مشبک‌کاری شده است. یک اژدر این سرتوغ نیز هنوز سالم است. در ردیف بیرونی بخشی باقی مانده از سرتوغی دیگر که سه اژدر آن سالم است، نیز نقوش گل و بوته و در ردیف داخلی بخشی از سوره توحید باقی است. در فضای چرخان باقی مانده از توغی نیز عبارت «یا قاضی الحاجات» و «یا کافی المهمات» و... مشبک‌کاری شده است. (نگاره‌های ۳۳ و ۳۴)

۹. توغ عباسی: این توغ که بانی آن خانواده آقای عباسی است و در حسینیه جویبار نوش‌آباد، در بالاترین ارتفاع نصب می‌شود. از سرتوغی دو صفحه‌ای تشکیل شده که اکنون تنها یکی از دو صفحه بر جای مانده است. سرتوغ ۷۰ سانتی‌متر طول و ۴۰ سانتی‌متر عرض دارد و فضای میانی آن از میان رفته، اما ۲۵ اژدر آن سالم است. این توغ صندوقچه مدور نیز ندارد. بر سرتوغ باقی مانده آیه الکرسی، و بر سر تیغه نیز عبارت

پژوهش‌نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

الله اکبر در میان نقوش اسلیمی مشبک کاری شده است. توغ دیگری نیز در این حسینیه نگهداری می شود.

۱۰. **توغ خارهای:** توغ دیگری در حسینیه محله جویباره نگهداری می شود که سرتوغ آن کوچک است و روی آن صلوات بر محمد و آل محمد مشبک کاری شده است. این توغ نیز آسیب فراوانی دیده اما هنوز در ایام عاشورا از آن استفاده می شود. (نگاره ۳۵)

۱۱. **توغ حسینیه شیخ آباد:** طول و عرض سرتوغ ۵۱×۳۶ سانتی متر است که تزیینات گل و بوته اسلیمی مشبک کاری دارد. این توغ فاقد دیگر عناصر مانند صندوقچه و تیغه است، بر سر توغ عبارتی قرآنی (احتمالاً آیه ۳۸ سوره احزاب) مشبک کاری شده و روی دماغه بالای سرتوغ عبارات «خدا، رسول، یا علی، یا حسین، حسین» کنده کاری شده است. امروزه از این توغ که در منزل یکی از اهالی قرار دارد، استفاده ای نمی شود.

توغ های نصرآباد

۱. **زیارتگاه بی بی سکینه بانو:** سرتوغ ۴۵×۳۵ سانتی متر که فضای میانی آن از بین رفته است. در حاشیه فضای میانی نقوش گل و بوته که مشبک کاری شده، اژدها و صندوقچه میانی بر جای نمانده است. روی سرتوغ سوره توحید و تاریخ ساخت توغ (شهر شوال سنه ۱۲۵ [۱]) مشبک کاری شده بر پشت و روی دماغه زیر سرتوغ آیه ۱۳ سوره صف و عبارات «یا امام حسین»، «یا حسین»، «یا قاضی الحاجات»، «یا امام حسین» و «یا کافی المهمات» حک شده است. (نگاره ۳۶)

۲. **حسینیه نصرآباد:** در این حسینیه، چهار توغ وجود دارد: یکی از آنها از نوع توغ های یک صفحه ای نیمه دوم سده دوازدهم است و بخشی از کتیبه آن مخدوش و شکسته است. طول سرتوغ ۶۵ و عرض آن ۵۰ سانتی متر است. بر میان سرتوغ آیه ۱ و ۲ سوره فتح، و دور آن در ۱۰ قاب عبارات «یا رضوان»، «یا برهان» و... مشبک کاری شده است.

توغ های ابوزیدآباد

در دو حسینیه ابوزیدآباد بیش از ۱۰ توغ از دوره صفوی و دو نخل وجود دارد. در روز عاشورا توغ ها به شکل عمودی توسط سه نفر حمل می شود. نخل و توغ را چند روز قبل از عاشورا تزیین می کنند، صبح عاشورا توغ را با دولو هایی که زیر آن می گذارند در

توغ های نفیس و
تاریخی شهرستان های
کاشان، ...

میدان مستقر می‌کنند. پس از خواندن ذکر و سینه‌زنی، توغ‌ها را همراه با نوحه و صدای دهل و سنج در میدان و در میان شور و حال عزاداران چندین بار می‌گردانند. این مراسم در عصر تاسوعا نیز در زیارتگاه شهر برگزار می‌شود. (قس: فرهنگ بیدوی (ابوزیدآباد کاشان)، ص ۲۶۲-۲۶۴) اما توغ‌های تاریخی ابوزیدآباد عبارت‌اند از:

۱. توغ شماره ۱ حسینیّه پشت ده: سرتوغ دوصفحه‌ای به طول ۶۸ و عرض ۴۸ سانتی متر که ۱۵ جفت اژدها دورتادور آن درختی را احاطه کرده‌اند. فضای میانی به قطر ۱۵ سانتی متر دارای طرح‌های ظریف اسلیمی و در میان آن هسته چرخان قرار دارد. یکی از صفحات آسیب زیاد دیده و قسمتی از کتیبه آن از بین رفته است. در سرتوغ پس از یک ردیف نقش اسلیمی سوره توحید، و در قسمت بیرونی آن آیه ۳۵ سوره نور، ابتدای تیغه آیه ۱۸ سوره یاسین و انتهای آن آیه ۶۷ سوره مائده (يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ) مشبک‌کاری شده است. همچنین روی دماغه پایین تاریخ مرمت و نام تعمیرکننده آمده است: «عمل استاد عبدالغنی ولد مرحوم حاجی ابوالحسین ابوزیدآبادی ۱۳۰۹». (نگاره ۳۷)

۲. توغ شماره ۲ پشت ده: سرتوغ از دو صفحه مختلف تشکیل شده که از تعویض یکی از صفحات به جای صفحه اصلی خبر می‌دهد. طول سرتوغ ۷۰ و عرض آن ۴۲ سانتی متر است و صندوقچه مدوری بر بالای سرتوغ به چشم می‌خورد. نوع قاب‌بندی کتیبه‌های سرتوغ و نقوش اسلیمی آن قابل توجه است. دو اژدر نیز در جانبین تیغه قرار دارد. روی صفحه باقی مانده از سرتوغ اصلی بخشی از سوره‌های نصر و توحید مشبک‌کاری شده است. در وسط صفحه اضافه‌شده نیز آیه اول سوره فتح و در دورتادور آن در قاب‌های مختلف، بخشی از دعای نادعلی، و در قاب ابتدایی تیغه که طرح‌های اسلیمی و فضای خالی را در میان گرفته، بخشی از آیه ۳۵ سوره نور مشبک‌کاری شده است. (نگاره ۳۸)

۳. توغ شماره ۳ پشت ده: سرتوغ به طول ۸۴ و عرض ۵۰ که فضای میانی آن خالی است، از دو صفحه تشکیل شده و تمام اژدهای آن از دست رفته است. در پیرامون فضای میانی، نقوش گل و بوته اسلیمی زیبایی مشبک‌کاری شده است. این سرتوغ به لحاظ حجم زیاد کتیبه‌ها مثال‌زدنی است، چنان‌که بر یکی از صفحه‌های سرتوغ‌ها آیات ۱ و ۲ سوره فتح و «سنه ۱۱۸ [۱]» و عبارت «یا امام حسین» و بر صفحه دوم، آیه ۸

پژوهش‌نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

سوره انسان» و «یا امام حسین»، و بر سر تیغه نیایش «یا قاضی الحاجات» و ابتدای تیغه عبارتی عربی- که عمده آن از بین رفته و قابل خواندن نیست- مشبک کاری شده است. در چهار ضلع تسمه میله بالایی سرتوغ نیز عبارت «یا الله، یا محمد، یا علی، یا حسین» کنده کاری شده است. (نگاره ۳۹)

۴. توغ شماره ۴ پشت ده: این توغ در اصل دو صفحه داشته که به مرور یکی از صفحه‌ها فرسوده شده و از میان رفته است. اما در اطراف صفحه باقی مانده که طول و عرض ۴۰ و ۷۰ سانتی متر است، ۱۵ اژدها باقی مانده و بر بالای آن صندوقچه مدور دیده می شود. در فضای میانی نیز چهار پره چرخان مشبک کاری وجود دارد که ادامه صلوات کبیره که دورتادور سرتوغ را دربر گرفته، بر بخشی از پره‌های آن مشبک کاری شده است. (نگاره ۴۰)

۵. توغ شماره ۵ پشت ده: این توغ بزرگترین توغی است که تاکنون دیده‌ام و به قدری سنگین است که فعلاً در آیین‌ها از آن استفاده نمی کنند. اهالی محل به این توغ، اژدر می گویند. طول سرتوغ ۱۱۰ و عرض آن ۵۰ سانتی متر است. توغ نسبتاً سالم که هم در میانه سرتوغ و هم در بالای آن، چهار پره چرخان که روی آن نقوش گل و بوته مشبک کاری شده، به چشم می خورد. روی یکی از سرتوغ‌ها سوره نصر، و بر دیگری سوره توحید، و بر بالای تیغه، صلوات مشبک کاری شده است. (نگاره ۴۱)

علم‌های حسینیّه پشت ده ابوزیدآباد: در انبار حسینیّه پایین ده ابوزیدآباد، ۵ علم وجود دارد که کاربردی متفاوت با توغ دارند. این علم‌ها از توغ کوچک ترند و بر بالای نخل نصب می شوند. از این میان یکی از آن‌ها طرح بسیار جالبی دارد. در میان سر علم، نقش شیر و خورشید و در پیرامون آن در ده قاب دایره‌ای عبارت «یا حسین» مشبک در میان نقوش بسیار ظریف مشبک کاری شده است. این صفحه بر ورقه فلزی نصب است و در پشت این ورقه که روی دیگر علم است، نیز نقوش گل و بوته به چشم می خورد. بر صندوقچه مدوری که نیمی از آن باقی مانده است نیز وقف‌نامه و تاریخ نوشته شده است: «وقف ابا عبدالله حسین کرد این قبه را با یک عدد... نظام ابن قاسم، طمع کننده به لعنت خدا گرفتار شود، وقف ۱۰۷۹». (نگاره ۴۲)

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

دو علم دیگر در این حسینیه شباهتی اساسی با توغ شماره ۲ حسینیه بالاده نوش آباد دارد. طول و عرض سر علم هر کدام از علم‌ها ۳۵ در ۳۰ سانتی متر است. در میان آن، کتیبه «یا محمد یا علی» و در شش قاب پیرامونی ابتدا سوره توحید و در آخرین قاب عبارت «یا قاضی الحاجات» مشبک‌کاری شده است. دو قاب پایینی آسیب جدی دیده است. سر تیغه یکی از علم نیز طرح ساده هندسی دارد (نگاره ۴۳) اما نیمی از تیغه علم دیگر از میان رفته است. (نگاره ۴۴) به نظر می‌رسد تاریخ ساخت این علم‌ها نیمه اول قرن دوازدهم هجری باشد.

همچنین دو علم دیگری از این دست فاقد کتیبه است، اما طرح‌های مشبک‌کاری گیاهی و هندسی ساده اما جالبی دارد، تکرار طرح درخت سرو و بته‌جقه و ستاره‌های چهار پر. طرفه آنکه میان دو ورق تطبیق‌شده این علم پارچه‌ای قرمز وجود دارد که به نظر می‌رسد به اندازه علم قدمت داشته باشد. در گرداگرد سر علم یکی از آن‌ها اژدری دهان‌گشوده باقی مانده است. (نگاره ۴۵) و در گرداگرد علم دیگر بقایای گیاهی است که دو اژدر گرد آن را گرفته‌اند. (نگاره ۴۶)

۶. توغ شماره ۱ توی ده ابوزیدآباد: توغ بزرگ و مستحکم با سرتوغ دو صفحه‌ای و خطوط و نقوش بسیار ظریف. همچنین دو صندوقچه مدور منقوش در پایین و بالای سرتوغ قرار دارد. از حدود ۵۰ اژدر اطراف سرتوغ فقط ۲ عدد باقی مانده است. بر یکی از صفحات سرتوغ، آیه ۸ سوره انسان (دهر) و صفحه دیگر، آیه اول سوره فتح و عبارت «یا امام حسین»، بر فضای چرخان میانی آیه ۳۵ سوره نور، بر سر تیغه عبارت «یا قاضی الحاجات» مشبک‌کاری شده و بر صندوقچه بالای توغ هم اشعاری فارسی کنده‌کاری شده است. تاریخ ساخت توغ ۱۱۲۷ هجری است. (نگاره ۴۷)

۷. توغ شماره ۲ توی ده: از توغ‌های مستحکم و دارای خطوط و نقوش ظریف، در دور سرتوغ اژدرها درختی را احاطه کرده‌اند. در میانه سرتوغ دو هسته تودرتوی چهار پره چرخان به چشم می‌خورد. در انتهای نقوش اسلیمی تسمه‌ای سرتوغ، تصویر مرغی به چشم می‌خورد که قابل تأمل است. چون در توغ‌های صفوی به تصویر حیوانی نقش شده است. کتیبه سرتوغ که آیه‌الکرسی است، بین دو قاب از طرح بوت‌اسلیمی مشبک‌کاری شده است. همچنین بر صندوقچه مدور وقف‌نامه و سنه ۱۳۱۱ [۱] کنده شده است. (نگاره ۸)

پژوهش‌نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

۸. توغ شماره ۳ حسینیه توی ده: این توغ شباهت کامل با توغ شماره ۵ حسینیه توده نوش آباد دارد. نام سازنده آن‌ها نیز یک نفر است. دو اثر در سر توغ را احاطه کرده است. در میانه سر توغ آیه ۵۱ سوره قلم و بالای آن آیه دوم سوره نصر و ابتدای تیغه «یا فتاح» و انتهای آن «الله» در بین نقوش اسلیمی مشبک‌کاری شده است. در دماغه پایین سر توغ در یک طرف «الله، محمد، یا علی مدد» و در طرف دیگر آن نام سازنده «محمد امین اردبیلی» به چشم می‌خورد. (نگاره ۴۹)

۹. توغ شماره ۴ حسینیه توی ده: توغی از نیمه اول سده دوازدهم که کتیبه‌های سر توغ آن سالم است؛ گرچه فضای چرخان میانی و اثرهای دور سر توغ به کلی از میان رفته است. در ردیف داخلی، گرداگرد فضای خالی میانی سوره توحید مشبک‌کاری شده و در ردیف بیرونی در شش قاب عبارت «یا حسین» و در پنج قاب بین آن‌ها نقوش گل و بوته اسلیمی مشبک‌کاری شده است. (نگاره ۵۰)

۱۰. این توغ که به نظر می‌رسد از سده دوازدهم هجری است، فرم ویژه‌ای دارد و با دیگر توغ‌ها متفاوت است. در فضایی میانی که قطر زیادی نسبت به دیگر توغ‌ها دارد، عبارت یا علی دو بار تکرار شده و گرد آن را دو اثر در فرا گرفته است. در دورتادور سر توغ نیز در شش قاب سوره توحید و صلوات کبیره مشبک‌کاری شده است. از دو اثر در پیرامون سر توغ نیز اکنون یکی بر جای است. همچنین بر صفحه میانی ورقه‌ای برنجی عمود شده که عبارت «الله، محمد، علی» در آن مشبک‌کاری شده است. در بالای سر توغ شیء چرخان بسیار زیبایی از جنس برنج به شکل جامی با تزیینات گل و بوته مشبک‌کاری شده که در نوع خود بی‌مانند است. در ابتدای تیغه نیز که شبیه فرم ابتدای تیغه‌های نیمه دوم سده دوازدهم است، فضای میانی مزین به گل و بوته قرار دارد و بر گرداگرد آن دو ماری که دهان گشوده‌اند. در بالای این فضا و در ابتدای تیغه صندوقچه مدور برنجی مشبک‌کاری و قلم‌زنی بسیار زیبایی قرار داده شده است. (نگاره ۵۱)

توغ‌های نطنز

در شهر نطنز که آیین‌های عزاداری در حسینیه‌های سنتی و زیبای آن برگزار می‌شود، توغ‌های نفیس و تاریخی شهرستان‌های توغ در روز عاشورا در پیشاپیش دسته توسط یک نفر به صورت عمودی حمل می‌شود. کاشان، ...

•
•
•
•
•
•
•

توغ‌های نطنز، به‌ویژه یکی از توغ‌های هیئت حضرت ابوالفضل(ع)، از جمله توغ‌های نفیس دوره صفوی است.

۱. حسینیه شماره ۱ هیئت ابوالفضل(ع): با سرتوخی به طول تقریبی ۵۵ و عرض ۵۰ سانتی متر که سه ردیف کتیبه در قاب میانی، داخلی و بیرونی آن در میان نقوش اسلیمی مشبک‌کاری شده که همگی اسماء خداوند است و از نظر فرم و کتیبه با دیگر توغ‌ها تفاوت دارد. در وسط سرتوغ عبارت «یا فتاح» و در شش قاب جانب آن، عبارات «یا جبار، یا ستار، یا غفار، یا قهار، یا مختار، یا حیان» و در هشت قاب ظریف عبارات «یا منان، یا غفران، یا دیان، یا حنان، یا مستعان، یا سبحان و...» مشبک‌کاری شده است. (نگاره ۵۲)

۲. توغ شماره ۲ حسینیه ابوالفضل(ع): توغی مستحکم از نوع توغ میانچال با سرتوغ‌های بزرگ که فضای میانی چرخان آن از هسته شبیه به میوه کاج و نقوش گل و بوته چرخان و پس از آن دو ردیف کتیبه و سپس ردیفی از نقوش گل و بوته تشکیل شده و در زیر سرتوغ، صندوقچه مکعب مشبک‌کاری و صندوقچه مدور برنجی زیبایی تشکیل قرار دارد. هسته چرخان این توغ سالم است و در ابتدای تیغه جای داده شده است. در کتیبه داخلی سرتوغ، آیه ۵۴ سوره اعراف و کتیبه بیرونی آیه ۳۵ سوره نور، و بر صندوقچه مکعب آیه الکرسی، و بر ابتدای تیغه، آیه ۵۷ و ۵۸ سوره یاسین مشبک‌کاری شده و بر صندوقچه مدور، صلوات کبیره نقش بسته است. (نگاره ۵۳ و ۵۴)

۳. حسینیه ده آباد: این توغ شکل خاصی دارد که نشان‌دهنده تحولات در ساخت توغ است. گرچه به ظرافت توغ‌های سده دوازدهم نیست، اما تزیینات ویژه و منحصر به فردی دارد. در فضای نسبتاً بزرگ میان سرتوغ که طول آن حدود ۶۰ و عرض ۵۵ سانتی متر است، کتیبه مشبک، سپس در ردیف دیگر صلوات کبیره کنده‌کاری و با گل‌میخ‌های ظریفی تزیین شده است. پس از آن در بین دو ردیف تزیینات گل‌میخ، گل چهارپر چلیپایی مشبک‌کاری شده و در لبه بالایی سرتوغ، به قرینه، دو مرغ و در لبه پایینی دو ماهی تعبیه شده است. دو صندوقچه مدور کوچک زیر توغ وجود دارد که از آنجا اژدری بزرگ بالا آمده است. این توغ بیش از شش تیغه نسبتاً کوتاه دارد که برخی از آن‌ها سالم و در بالای آن کتیبه وجود دارد. در میان سرتوغ «نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ» (آیه ۱۳ سوره صف) و بر رأس تیغه‌ها عبارات «یا محمد، یا علی» مشبک‌کاری شده است.

پژوهش‌نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

در دورتادور فضای میانی سرتوغ نیز صلوات کبیره کتیبه شده است. (نگاره ۵۵)

۴. **توغ ایبانه:** در ایبانه به توغ شد می گویند که برگرفته از نام بخشی از توغ است که عبارت است از رشته یا پارچه‌ای که بر توغ می آویزند. این توغ را که در حسینیه جنب زیارتگاه آبادی نگهداری می شود، در ایام تاسوعا و عاشورا در پیشاپیش دسته حرکت می دهند. توغ کوچک و سالم است، اما تزینات و کتیبه های آن ساده. سرتوغ از یک صفحه کوچک تشکیل شده که دو اژدر از جانبین آن قرار دارد. دو شاخه فلزی نیز از جانبین تیغه بالا رفته‌اند. در میان سرتوغ، کتیبه «الله، محمد، علی» مشبک کاری شده است. (نگاره ۵۶)

توغ‌های دیگر کاشان

۱. **توغ حسینیه روستای ارمک:** این توغ که به طرز شگفت‌انگیزی کاملاً سالم مانده، یکی از زیباترین توغ‌های ایران و همانند توغ عالی‌قاپوی اردبیل است. سازنده این توغ محمد اردبیلی است که آن را در سال ۱۱۸۳ هجری ساخته است. این توغ زیبا که باید آن را کمال صنعت توغ‌سازی ایران دانست، در نهایت ظرافت و سلیقه مشبک کاری شده است. سرتوغ که از یک صفحه فولادی تشکیل شده بسیار عریض و طویل و به طور تقریبی سرتوغ ۱۲۰ و عرض آن ۸۰ سانتی متر است. سازنده این توغ محمدامین اردبیلی است، همو که چند توغ از وی در کاشان بر جای مانده است؛ از جمله توغ‌هایی در حسینیه دروازه بیدگل، توی ده ابوزیدآباد و توی ده نوش‌آباد. به هر روی، اساس کتیبه‌های این توغ در قابی از گل لاله‌عباسی و برگ گل‌های اطراف آن مشبک کاری شده است. در فضای میانی طرح لاله‌عباسی که درست در میانه توغ قرار دارد، اسامی «الله، محمد، علی» در میان اسلیمی‌های ظریف، و در یازده برگ آن اسامی امامان شیعه از امام حسن (ع) تا حضرت مهدی (عج) مشبک کاری شده است. همچنین در بالاترین قسمت سرتوغ، آیه بسم الله الرحمن الرحیم، و در ۱۴ برگ پیرامونی سرتوغ، اسامی چهارده معصوم تکرار شده است. در بالای سرتوغ و در ابتدای تیغه، آیه ۲۵ سوره نور، و در سر تیغه عبارت «یا فتاح» مشبک کاری شده است. دورتادور سرتوغ و ابتدای تیغه نیز در قابی، نقوش گل و بوته مشبک کاری شده است. دو اژدر بزرگ در جانبین سرتوغ و دو

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

•
•
•
•
•
•
•

اژدر کوچک در ابتدای تیغه قرار دارد. در فلز محافظ ابتدایی سرتوغ نیز نام سازنده بدین صورت کنده کاری شده است: «یا علی، عمل محمد ارده بیلی» و در طرف دیگر آن که تسمه محافظ مانع از رؤیت دقیق نوشته می شود، عبارت «یا علی» و «سنه ۱۸۳ [۱]» قابل تشخیص است. (نگاره ۵۷ و ۵۸)

۲. توغ هیئت علی اکبری راوند: در راوند توغ را در ظهر عاشورا به صورت مورب (خمیده) حرکت می دهند. یکی از این توغ ها توغ هیئت علی اکبری است که در منزل یکی از اهالی نگهداری می شود و مردم نسبت به آن اعتقادات و آیین های جالبی دارند، به طوری که برای حاجت گرفتن در پای این توغ ختم انعام می گیرند و سفره می اندازند و نماز و دعا و نذر به جا می آورند. این توغ از توغ های نیمه اول سده دوازدهم است و بخش کمی از کتیبه سرتوغ از میان رفته و صندوقچه مکعب آن نیز آسیب جدی دیده است. در میانه سرتوغ عبارت «یا الله، محمد، علی» و در پیرامون آن حدیثی منسوب به پیامبر اسلام (ص) (من بکی علی الحسین علیه السلام و تباکی وجبت له الجنة) و در قاب بیرونی گرداگرد توغ طرح های اسلیمی مشبک کاری شده است. (نگاره ۵۹) بر صندوقچه مدور نیز نقوش اسلیمی و بر صندوقچه مکعب که بخش اصلی آن بر جای مانده، آیه الکرسی، و در یکی از قاب های میانی آن عبارت «یا فتاح» مشبک کاری شده است. (نگاره ۶۰)

۳. توغ زیارتگاه روستای قه: قه یا که از آبادی های باستانی منطقه کوهستانی کاشان است. در زیارتگاه این روستا سرتوخی از نیمه اول سده دوازدهم هجری باقی است که فضای میانی آن از میان رفته و در قسمت کناری سرتوغ، در یک ردیف نقوش گل و بوته و در دورتادور سرتوغ و در ردیفی دیگر، اول آیه اول و بخشی از آیه دوم سوره فتح آمده است: «إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا (۱) لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَبِئْسَ نِعْمَتَهُ» بر بالای سرتوغ و ابتدای تیغه ای که از میان رفته است، صندوقچه مدور مشبک مزین به نقوش گل چهار برگ قرار دارد. (نگاره ۶۱)

جمع بندی

تعداد زیادی از توغ های تاریخی دوران صفوی ایران در کاشان قرار دارد؛ این امر نشان دهنده نقش تاریخی، فرهنگی و آیینی شهر کاشان در دوره صفوی است. عمده

پژوهش نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

کتیبه‌های توغ‌های کاشان به لحاظ محتوا با دیگر توغ‌های ایرانی تفاوت چندانی ندارد. بر این اساس، مضمون و محتوای بیشتر کتیبه‌های توغ‌ها، سوره‌ها و آیات قرآنی است و شامل مضامینی چون فتح، نصرت، طلب و تعویذ، نیایش و آیاتی می‌شود که بنا بر باور شیعیان در شأن علی(ع) نازل شده است. پس از آن نیز اسماء‌الله و صلوات کبیره و ذکر نام‌های چهارده معصوم به‌ویژه حسین(ع) و علی(ع) در کتیبه توغ، بیشترین بازتاب را دارد. (نک: بررسی کتیبه‌های توغ‌های عزاداری در ایران عصر صفوی، ص ۱۳۱-۱۵۶)

تاریخ ساخت نیز از دیگر مضامین محتوایی کتیبه توغ‌های منطقه کاشان است که قدیمی‌ترین آن مربوط سال‌های ۱۰۴۶ و ۱۰۷۷ و آخرین آن ۱۲۴۲ است و در بین آن سال‌های ۱۱۰۶، ۱۱۱۰، ۱۱۱۲، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۳، ۱۱۲۷، ۱۱۶۳، ۱۱۶۷ و ۱۱۸۳ هجری به چشم می‌خورد. در این میان، بیشترین توغ‌ها در شهرهای آران و بیدگل، ابوزیدآباد، نوش‌آباد و روستای جوشقان استرک قرار دارد. این توغ‌ها که بالغ بر شصت توغ می‌شوند، از نفیس‌ترین توغ‌های ایرانی به شمار می‌آیند. با این اوصاف تقریباً همه آن‌ها آسیب دیده و برخی در معرض نابودی کامل قرار دارند، اما درباره آن‌ها هیچ برنامه حفاظتی از سوی مسئولین ذی‌ربط اعمال نشده و حتی هیچ کدام به ثبت اشیاء منقول میراث فرهنگی نرسیده است. با توجه به اینکه این آثار ارزش تاریخی، فرهنگی، صنعتی و هنری زیادی دارند، انتظار می‌رود که مورد توجه جدی قرار گرفته و به جز شناسایی و ثبت و حفاظت، از جنبه‌های مختلف مورد مطالعه و دقت قرار گیرند. توغ حسینیه استرک کاشان با تاریخ ۱۱۸۳ هجری که تقریباً سالم است، از نظر نگارندگان کمال هنر توغ‌سازی ایران به حساب می‌آید.

پی‌نوشت:

* در توغ و دیگر وسایل آیینی، کتیبه‌هایی وجود دارد که مورد وقف را تعیین کرده و خلاف‌کننده را به لعنت خدا و نفرین رسول هشدار می‌دهند.

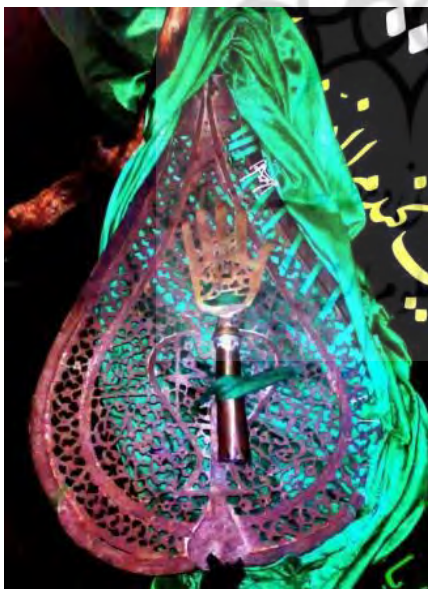
منابع

- قرآن کریم.

- «بررسی کتیبه‌های توغ‌های عزاداری در ایران عصر صفوی»، محمد مشهدی نوش‌آبادی، تاریخ و

- تمدن اسلامی، سال ششم، شماره ۱۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۹.
- تاریخ الامم و الملوک، محمد بن جریر طبری، بریل، لیدن، ۱۳۵۸ق/۱۹۳۵م.
- تحقیقات میدانی نگارندگان.
- «توغ»، علی بلوکباشی، دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، زیر نظر محمدکاظم بجنوردی، دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، تهران، ۱۳۸۷.
- «توغ»، افسانه منفرد، دانشنامه جهان اسلام، بنیاد دائرةالمعارف اسلامی، تهران، ۱۳۸۳.
- توغهای ایرانی، محمد مشهدی نوش آبادی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران، ۱۳۹۵.
- عزاداری سنتی شیعیان در بیوت علما، حوزه‌های علمیه و جهان، سید حسین معتمدی، عصر ظهور، قم، ۱۳۷۸.
- فرهنگ بیابوسی (ابوزیدآباد کاشان)، عباس مزروعی و دیگران، ناشر مؤلفان، تهران، ۱۳۷۴.
- قمصر؛ گذشته، حال، آینده، هادی اکبری، جمال، قم، ۱۳۸۱.
- «نگاهی مردم‌شناختی به آیین‌های توغ‌برداری در ایران»، محمد مشهدی نوش آبادی، فرهنگ مردم ایران، شماره ۲۵، پاییز ۱۳۹۰.
- واژه‌نامه محرم کاشان، علی اصغر شاطری، مرسل، کاشان، ۱۳۸۳.
- «ویژگی‌های ساختاری و نمادین توغ ایرانی»، محمد مشهدی نوش آبادی، مجله تاریخ و تمدن اسلامی، شماره ۲۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۴.

نگاره‌ها:

نگاره ۲: توغ حسینیه جریده بابایی کاشان

نگاره ۱: توغ مسجد جامع کاشان نگاره

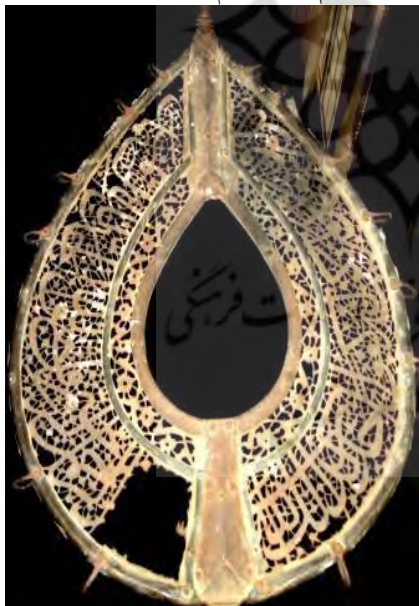
پژوهش‌نامه کاشان
شماره ششم (پایه ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

نگاره ۴: توغ زیارت جوشقان استرک (عبیدی)
نیمه دوم سده یازدهم هجری

نگاره ۳: توغ امام علی مسجد چهار درخت
جوشقان استرک، ۱۱۷۷ق

نگاره ۶: توغ شماره ۳ مسجد چهار درخت
جوشقان استرک، نیمه اول سده یازدهم هجری

نگاره ۵: توغ زین العابدین مسجد چهار درخت
جوشقان استرک، نیمه اول سده دوازدهم

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

نگاره ۸: توغ شماره ۵ مسجد چهار
درخت (نهیبی، ۱۱۲۲ق)

نگاره ۷: توغ شماره ۴ (دهقانی) چهار درخت
نیمه اول سده یازدهم هجری

نگاره ۱۰: توغ شماره ۲ حسینیه مسجد قاضی
آران ویدگل. نیمه اول سده دوازدهم هجری

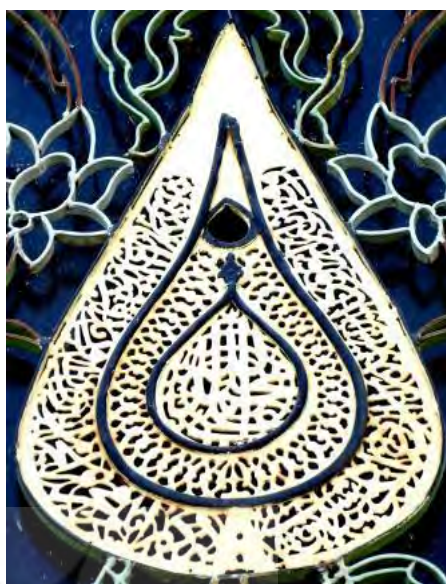

نگاره ۹: توغ شماره ۱ حسینیه مسجد قاضی
آران ویدگل. ۱۱۱۹ق

پژوهش نامه کاشان
شماره ششم (پایه ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

نگاره ۱۲: توغ حسینیة محله سرکوچه دروازه
آران ویدگل. نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۱۱: توغ حسینیة بازار آران ویدگل. ۱۱۰۶ق

نگاره ۱۴: توغ زیارتگاه پنج امامزاده آران ویدگل
نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۱۳: توغ زیارت شاهزاده اسماعیل آران ویدگل
نیمه دوم سده دوازدهم

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

نگاره ۱۶: توغ شماره ۲ موزه مردم شناسی
آران و بیدگل، سده دوازدهم

نگاره ۱۵: توغ شماره ۱ موزه مردم شناسی
آران و بیدگل، نیمه دوم سده دوازدهم

نگاره ۱۸: توغ شماره ۴ موزه مردم شناسی
آران و بیدگل، نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۱۷: توغ شماره ۳ موزه مردم شناسی
آران و بیدگل، ۱۱۱۲ق

پژوهش نامه کاشان
شماره ششم (پایه ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

نگاره ۲۰: توغ شماره ۲ محله دروازه آران و بیدگل
نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۱۹: توغ شماره ۱ حسینیة محله دروازه بیدگل، ۱۱۶۳ق

نگاره ۲۲: توغ محله دربرگ آران و بیدگل
نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۲۱: توغ شماره ۳ حسینیة محله دروازه آران و بیدگل

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

نگاره ۲۳: کاسه تعویذی زیر سرتوغ محله دربریک آران ویدگل

نگاره ۲۵: توغ (علم) حسینیة خانقاه عبدالصمد
آران ویدگل. ۱۰۴۶ق

نگاره ۲۴: توغ حسینیة خانقاه عبدالصمد آران ویدگل
نیمه اول سده دوازدهم

پژوهش نامه کاشان
شماره ششم (پایه ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

نگاره ۲۷: توغ شماره ۲ حسینیۀ توی ده نوش آباد. ۱۱۲۱ق

نگاره ۲۶: توغ حیدری حسینیۀ توی ده نوش آباد

نیمۀ اول سده دوازدهم

نگاره ۳۰: صندوقچۀ مدور توغ غلامعلی ارباب حسینیۀ بالاده

نوش آباد. ۱۱۲۱ق

نگاره ۲۹: توغ شماره ۵ حسینیۀ توی ده

نوش آباد. ۱۱۶۸ق

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

-
-
-
-
-
-
-
-

نگاره ۳۲: توغ حاج حسین مکاری. حسینیه بالاده
نوش آباد، نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۳۱: توغ حاج اسماعیل ارباب حسینیه بالاده
نوش آباد، نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۳۳: بخشی از سر توغ دو توغ از میان رفته حسینیه بالاده نوش آباد، نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۳۵. توغ‌های عباسی و خارهای حسینیة جویباره نوش‌آباد، نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۳۴. بخشی از توغ از میان رفته حسینیة بالاده نوش‌آباد، نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۳۶. توغ زیارت بی بی سکینه نصرآباد. ۱۱۲۵ق

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

•
•
•
•
•
•
•

نگاره ۳۸: توغ شماره ۲ حسینیه پشت ده ابوزیدآباد
نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۳۷: توغ شماره ۱ حسینیه پشت ده ابوزیدآباد
نیمه اول سده یازدهم

نگاره ۴۰: توغ شماره ۴ حسینیه پشت ده ابوزیدآباد
نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۳۹: توغ شماره ۳ حسینیه پشت ده ابوزیدآباد
۱۱۱۸ق
پژوهش نامه کاشان
شماره ششم (پیاپی ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

نگاره ۴۱: توغ شماره ۵ حسینیة پشت ده ابوزیدآباد نگاره ۴۲: علم شماره ۱ حسینیة پایین ده ابوزیدآباد، ۱۰۷۳ق نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۴۴: علم شماره ۳ حسینیة پشت ده ابوزیدآباد نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۴۳: علم شماره ۲ حسینیة پشت ده نیمه اول سده دوازدهم

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

نگاره ۴۶: علم شماره ۵ حسینیة پشت ده
ابوزیدآباد، احتمالاً سده یازدهم

نگاره ۴۵: علم شماره ۴ حسینیة پشت ده
ابوزیدآباد، احتمالاً سده یازدهم

نگاره ۴۷: توغ شماره ۱ حسینیة توی ده
ابوزیدآباد، ۱۱۲۷ق

پژوهش نامه کاشان
شماره ششم (پای ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

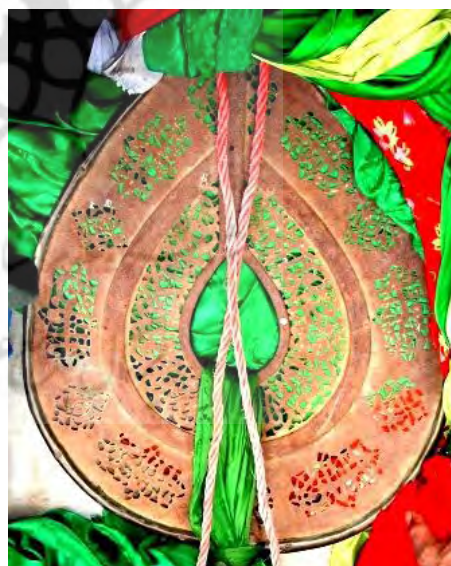
نگاره ۴۹: توغ شماره ۳ حسینیه توی ده ابوزیدآباد
حدود ۱۶۷۱ق

نگاره ۴۸: توغ شماره ۲ حسینیه توی ده ابوزیدآباد
۱۱۳۱ق

نگاره ۵۱: توغ شماره ۵ حسینیه توی ده ابوزیدآباد

نگاره ۵۰: توغ شماره ۴ حسینیه توی ده ابوزیدآباد
نیمه اول سده دوازدهم

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

نگاره ۵۲: توغ شماره ۱ هیئت ابو الفضل نطنز سده دوازدهم

نگاره ۵۳: توغ شماره ۲ هیئت ابو الفضل نطنز سده دوازدهم

نگاره ۵۴: صندوقچه مکعب توغ شماره ۲ هیئت ابو الفضل نطنز

پژوهش نامه کاشان
شماره ششم (پایه ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴

•
•
•
•
•
•
•

نگاره ۵۶: توغ (شد) ایبانه نطنز

نگاره ۵۵: توغ حسینیّه ده‌آباد نطنز

نگاره ۵۸: میانه سر توغ ارمک

نگاره ۵۷: توغ ارمک کاشان، ۱۸۳ هجری

توغ‌های نفیس و
تاریخی شهرستان‌های
کاشان، ...

نگاره ۶۰: صندوقچه مکعب و مدور توغ
علی اکبری راوند

نگاره ۵۹: توغ هیئت علی اکبری راوند
نیمه اول سده دوازدهم

نگاره ۶۱: توغ زیارتگاه روستای قه (که) کاشان
اوایل سده دوازدهم

انسانی و مطالعات فرهنگی
علوم انسانی

پژوهش نامه کاشان
شماره ششم (پایه ۱۴)
بهار و تابستان ۱۳۹۴